

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕМОГРАФІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Гвелесіані Анна Гелаївна

УДК 316.344:330.566.36

**ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ГРОШОВИХ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ: СУТНІСТЬ
І МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ**

Спеціальність 08.00.07 – демографія, економіка праці,
соціальна економіка і політика

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті демографії та соціальних досліджень Національної академії наук України

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор

Новіков Валерій Миколайович,

Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України,
завідувач відділу соціальної інфраструктури

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, старший науковий співробітник

Саріогло Володимир Георгійович,

Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України,
завідувач відділу соціально-демографічної статистики;

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

Соколик Марія Петрівна,

Державна установа „Інститут економіки та прогнозування” НАН
України, провідний науковий співробітник відділу моделювання
економічного розвитку.

Захист відбудеться 26 вересня 2007 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.247.01 Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України за адресою: 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України за адресою: 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26.

Автореферат розісланий „ 20 ” серпня 2007 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

Полякова С.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Трансформація економічної системи України спрямована на формування української моделі соціально орієнтованої ринкової економіки, основним завданням якої є забезпечення гідного рівня життя, економічних свобод та соціального захисту громадян. Однак застосована в процесі реформування економіки України модель ринкової трансформації не має необхідної соціальної спрямованості та супроводжується багатьма негативними соціальними явищами у суспільстві, зокрема значною диференціацією доходів, поширенням бідності, зростанням соціальної напруги у суспільстві. Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена необхідністю приближення умов життя, рівня доходів населення і заробітної плати працюючих до рівня розвинутих країн, згладжування надмірної диференціації грошових доходів шляхом створення відповідних умов для високопродуктивної трудової діяльності та ефективного регулювання процесів розподілу та перерозподілу доходів у суспільстві.

Проблема диференціації доходів населення активно вивчається зарубіжними та вітчизняними науковцями. Серед зарубіжних слід виділити таких дослідників як А. Аткинсон, Ф. Боргуньон, Ф. Дейтон, С. Іцхакі, Н. Каквані, Ф. Коуел, П.Дж. Ламберт, Б. Мілановіч, М. Равалльон, А. Шоррокс. Із учених постсоціалістичних країн цю проблему вивчають Н.Н. Абакумова, Л.І. Абалкін, В.Н. Бобков, Р.С. Грінберг, В.М. Жеребін, Т.А. Заславська, А.Я. Кірута, Д.С. Львов, Л.А. Мігранова, Е.А. Ольшанська, Р.Я. Подовалова, Н.Е. Рабкіна, Н.М. Рімашевська, В.Д. Роїк, А.Я. Рубінштейн, А.В. Суворов, А.Е. Сурінов, А.Ю. Шевяков.

Істотний внесок у розробку проблеми диференціації доходів населення в Україні здійснили вітчизняні науковці. Зокрема, вивченню тенденцій розшарування населення на рівні країни і регіонів, особливостей формування доходів населення за джерелами, проблеми подолання бідності та маргіналізації населення присвячено праці І.Ф. Гнибіденка, А.М. Колота, Е.М. Лібанової, М.П. Соколик, Л.М. Черенко. Зв'язок оподаткування та диференціації доходів населення досліджують А.А. Алексєєв, Ю.А. Архангельський, В.О. Мандибура, О.І. Радзієвський, А.В. Скрипник. Серед науковців, які розробляють питання методології та інструментарію дослідження рівня диференціації грошових доходів населення, В.М. Новіков, В.Г. Саріогло, В.В. Семенов, В.Г. Чірков. Вплив макроекономічних характеристик на розподіл доходів та рівень бідності відображено у роботах С.В. Кузнєцова, М.Я. Меламеда, О.Ф. Новікової, Б.Я. Панасюка.

Наукові здобутки вітчизняних і зарубіжних вчених розкривають динаміку і соціальні наслідки розподілу та перерозподілу доходів, їх вплив на рівень життя населення. Проте у сучасній економічній літературі недостатньо приділено уваги висвітленню причин, специфіки та структури диференціації грошових доходів населення України, ролі державної соціальної політики у регулюванні розподільних процесів, економічних та інституційних механізмів регулювання розподілу і перерозподілу доходів у суспільстві. Дискусійним залишається питання виміру диференціації грошових доходів населення.

Необхідність у поглибленні вивчення проблеми диференціації грошових доходів населення обґрунтовує актуальність дисертаційної роботи та обумовлює вибір її теми, мету і завдання дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалось у безпосередньому зв'язку з тематикою науково-дослідних робіт Інституту економіки НАН України „Економічне регулювання соціальної сфери в перехідній економіці” (№ д/р 0100U004301, 2000 – 2003 рр.), де автором досліджувалися проблеми регулювання доходів населення та рівень їх диференціації, та Інституту демографії і соціальних досліджень НАН України „Стратегічні напрями розвитку соціальної інфраструктури” (№ д/р 0104U000539, 2004 – 2006 рр.), де автором досліджено процеси інвестування розвитку соціальної інфраструктури як засобу підвищення доходів населення; „Імперативи розвитку соціальної інфраструктури в умовах якісної трансформації економічних і соціальних відносин” (№ д/р 0106U006897, 2007 – 2009 рр.), де автором досліджено грошові доходи населення як джерело інвестицій у соціальну інфраструктуру.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретико-методологічних основ дослідження диференціації грошових доходів населення та розроблення механізму її регулювання з метою подолання негативних соціальних наслідків, які виникають при деформації розподільних відносин. Відповідно до визначеної мети в роботі були поставлені та вирішені такі завдання:

- дослідити еволюцію та узагальнити наукові погляди на проблему та причини нерівного розподілу доходів у суспільстві;
- визначити соціально-економічну сутність диференціації грошових доходів населення, її структурні характеристики та інструментарій дослідження;
- здійснити аналітичну оцінку моделювання і методів вимірювання диференціації доходів населення;
- виявити сучасні тенденції та особливості диференціації грошових доходів населення в процесі трансформації економіки України;
- дослідити причини та визначити вплив макроекономічних показників на рівень диференціації доходів;
- здійснити оцінку існуючого механізму регулювання диференціації доходів;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення механізму регулювання диференціації доходів.

Об'єктом дослідження є процес диференціації доходів населення як наслідок розподілу суспільного продукту.

Предметом дослідження є система форм, методів та інструментів регулювання диференціації грошових доходів населення України відповідно до принципів соціально-орієнтованої економіки.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, що стосуються проблем розподілу та перерозподілу доходів у суспільстві. У роботі використано такі методи дослідження: історико-логічний – при дослідженні еволюції наукових поглядів на проблему нерівного розподілу доходів у суспільстві; системний підхід – для узагальнення теоретико-методологічних основ диференціації грошових доходів населення; економіко-статистичний – при вивченні та узагальненні тенденцій і закономірностей динаміки та рівня диференціації доходів. У дисертації також використовувались спеціальні методи, зокрема, метод міжгалузевих зв'язків – при дослідженні міжгалузевої диференціації працівників за розмірами заробітної плати; кореляційно-регресійний – для аналізу впливу соціально-економічних факторів на розподіл доходів населення; метод декомпозиції – для визначення внеску складових доходів у загальний рівень диференціації; статистичні методи (групувань, зіставлень, графічний, табличний) – при розробці схем, графіків, таблиць.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі і нормативно-правові акти, Укази Президента України, Постанови Верховної Ради й Уряду України, статистичні матеріали Держкомстату України, Національного банку України, науково-дослідних організацій.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукові результати, що одержані автором і виносяться на захист, полягають у комплексному визначенні теоретико-методологічних основ дослідження диференціації грошових доходів у суспільстві та науковому обґрунтуванні пропозицій щодо підвищення ефективності механізму її регулювання у контексті трансформації економіки України. До найбільш вагомих результатів дисертаційної роботи, які визначають її наукову новизну та виносяться на захист, належать такі:

вперше:

- розроблено і використано економетричну модель для оцінки впливу макроекономічних показників на диференціацію грошових доходів населення України, що дозволяє визначити пріоритетні напрями її регулювання;

- здійснено короткостроковий прогноз рівня диференціації заробітної плати на основі використання властивостей логарифмічно-нормальної функції;

удосконалено:

- сутність диференціації грошових доходів населення з точки зору її якісних характеристик, як соціально-економічного явища, що є наслідком процесу розподілу суспільного продукту;

- класифікацію основних факторів диференціації грошових доходів населення України, в основу якої, на відміну від існуючих, покладено критерій впливу цих факторів на диференціацію за стадіями розподілу грошових доходів;

- комплекс науково-практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення механізму регулювання диференціації грошових доходів населення, основними серед яких є: встановлення

економічно- та соціально-обґрунтованого рівня мінімальної заробітної плати; встановлення прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб; контроль за повним і вчасним проведенням індексації доходів громадян; підвищення адресності соціальних виплат; ефективного залучення корпоративного сектору економіки з метою створення умов для продуктивної зайнятості та вдосконалення системи соціального діалогу.

дістало подальшого розвитку:

- ранжування джерел грошових доходів населення України за ступенем їх внеску в загальну диференціацію на основі використання методу декомпозиції коефіцієнту Джині;
- визначення змісту і структури механізму регулювання диференціації грошових доходів населення як системи цілеспрямованих заходів впливу на процес розподілу та перерозподілу доходів населення, яка включає економічні, інституційні та правові методи.

Практичне значення отриманих результатів. Розроблені у результаті дослідження рекомендації мають практичне застосування, що підтверджують довідки про впровадження основних результатів дисертаційної роботи. Зокрема, пропозиції із вдосконалення механізму регулювання диференціації грошових доходів населення використовуються Міністерством економіки України (довідка № 79-24/145 від 11.05.2007 р.); результати дослідження щодо рівня диференціації грошових доходів населення, основних структурних компонент доходів, які здійснюють вплив на неї, та пропозиції щодо регулювання диференціації доходів населення та зниження рівня бідності знайшли застосування при розробці Програми соціально-економічного розвитку сільських територій Тернопільської області на 2007-2010 рр. (довідка № 9-03-01 від 11.01.2007); пропозиції щодо можливості використання логнормальної моделі розподілу для короткострокового прогнозування розподілу населення за доходами та рівня диференціації доходів і заробітної плати враховані та прийняті до використання в подальшій діяльності Науково-дослідним економічним інститутом Мінекономіки України (довідка № А/492 від 08.12.2006); наукові результати дослідження використовуються у навчальному процесі при викладанні дисциплін „Соціальна політика”, „Економіка праці і соціально-трудова відносини”, „Управління трудовим потенціалом” у Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана (довідка № 08-14/37-633 від 14.02.2007).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійно виконаною науковою працею, в якій викладено авторську позицію щодо теоретичних і методологічних підходів до дослідження диференціації грошових доходів населення, змісту і вдосконалення механізму регулювання диференціації грошових доходів населення. Усі наукові результати, викладені в дисертації, отримані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, результати та висновки доповідалися на науково-практичній конференції „Мотивація ефективної праці в ринковій економіці” (м. Полтава, 18-22 червня 2002 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції

„Проблеми обліку, аудиту та економічного аналізу за умов стабілізації економіки України” (м. Київ, 12-13 грудня 2003 р.); Міжнародній школі-семінарі „Проблеми прийняття рішень в умовах невизначеності (PDMU - 2004)” (м. Тернопіль, 25-30 травня 2004 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції „Управління людськими ресурсами: проблеми теорії і практики” (м. Київ, 25-26 квітня 2005 р.); Першому міжнародному симпозиумі про перспективи ОЧЕС (м. Тбілісі, 6-7 травня 2005 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Тенденції та перспективи зростання заробітної плати у контексті євроінтеграції України” (м. Київ, 21 квітня 2005 р.); Міжнародній конференції „Проблеми прийняття рішень в умовах невизначеності (PDMU - 2005)” (м. Бердянськ, 12-17 вересня 2005 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Демографічний розвиток України та пріоритетні завдання демографічної політики” (Київ, 20-21 листопада 2005 р.); Міжнародній школі-семінарі „Проблеми прийняття рішень в умовах невизначеності (PDMU - 2006)” (м. Східниця, 21-25 травня 2006 р.).

Публікації. Основні ідеї, положення та результати дослідження висвітлено в 13 працях (загальним обсягом 3,38 друк. арк.), опублікованих в наукових виданнях, 6 з яких є фаховими.

Обсяг і структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації складає 192 стор., робота містить 24 таблиці та 15 рисунків, з яких 3 займають усю сторінку. Список використаних джерел із 165 найменувань викладено на 15 стор., 4 додатки – на 9 стор.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У першому розділі дисертації „Теоретичні та методологічні основи дослідження диференціації грошових доходів населення” досліджено сутність диференціації грошових доходів населення, її концептуальні основи та інструментарій, здійснено ретроспективний аналіз теорій розподілу доходів, узагальнено досвід оцінки та моделювання диференціації доходів населення.

У роботі диференціація грошових доходів розкривається як об’єктивне соціально-економічне явище, що є наслідком процесу розподілу суспільного продукту у грошовій формі між окремими особами чи соціальними групами, який визначається умовами виробництва та принципом розподілу доходів у суспільстві. Посилення диференціації доходів в Україні пов’язане, перш за все, з різним походженням доходів: від трудової діяльності, власності, капіталу, підприємницької діяльності, які розподіляються між власниками факторів виробництва у формі заробітної плати, ренти, відсотків та прибутку. В Україні не створено умови рівного доступу широких верств населення до цих факторів, що перешкоджає реальній можливості кожному громадянину повноцінно реалізувати свої економічні і соціальні функції. З позиції кількісного аналізу диференціація грошових доходів – це об’єктивний показник, який характеризує ступінь нерівномірності розподілу матеріальних благ серед членів суспільства, тобто ступінь майнової

нерівності; способом її представлення є статистичний ряд розподілу населення за доходами. Економічною основою диференціації грошових доходів населення переважно є диференціація заробітної плати, що обумовлена соціально-економічною неоднорідністю праці.

Для всебічного аналізу диференціації доходів у суспільстві конкретизовано сутність поляризації і концентрації доходів населення. Визначено, що концентрація доходів як економічна категорія характеризує процес зосередження доходів у невеликої групи населення, це та частина диференціації доходів, що обумовлена наявністю нечисленної групи населення з доходами, що значно перевищують доходи всіх інших членів суспільства. Поляризація доходів – це процес утворення в суспільстві значимих за своїм розміром підгруп, що знаходяться в діаметрально протилежних умовах за рівнем доходів. За своєю політико-економічною суттю поляризація та концентрація доходів – це структурні характеристики диференціації доходів.

На основі узагальнення існуючих наукових поглядів та результатів власних наукових досліджень удосконалено класифікацію факторів диференціації грошових доходів населення України. Запропонована класифікація дає можливість структурувати фактори за рівнем та послідовністю впливу на процес диференціації доходів населення.

У роботі здійснено оцінку основних підходів до дослідження доходів населення, які відрізняються системою показників, методологією їх побудови, джерелами інформації, формою, способами спостереження. На нашу думку, для аналізу і прогнозу показників доходу і рівня життя населення доцільно паралельно здійснювати розрахунок як показників доходів і витрат населення на основі використання системи національних рахунків, так і показників балансу грошових доходів, витрат і заощаджень населення, ці підходи доповнюють один одного і можуть використовуватись для різних цілей.

Ретроспективний аналіз свідчить про неоднорідність пояснення відносин розподілу доходів у суспільстві. Першим внеском у теорію розподілу суспільного продукту є вчення Ф. Кене про „чистий продукт”. Представники класичної політичної економії (А.Сміт, Д. Рікардо, Дж.С. Міль), обстоюючи теорію трудової вартості, сформулювали функціональний розподіл доходів. Досліджуючи процеси розподілу доходів, А. Сміт вперше виділив фактори диференціації заробітної плати. Д. Рікардо основне завдання політичної економії вбачав у визначенні законів, що керують розподілом. Дж. С. Міль в своїх дослідженнях вперше вказав на можливість регулювання розподілу доходу за допомогою суспільних інститутів. Якщо марксистки пов'язували розподіл доходів з процесом експлуатації найманих працівників власниками засобів виробництва, то маржиналісти доводили справедливість нерівного розподілу, який є відображенням природних законів. Кейнсіанська теорія переносить аналіз проблем розподілу доходів на макроекономічний рівень, акценти переносяться з факторів виробництва на індивідуальні доходи та механізми державного регулювання розподілу доходів.

В процесі еволюції світової економіки формуються нові концепції та підходи до системи розподілу доходів у суспільстві. Існують три основні моделі соціальної держави, що мають принципові відмінності у підходах до системи розподілу та перерозподілу доходів у суспільстві: ліберальна, консервативна (корпоративна) і соціал-демократична (солідарна). В чистому вигляді в Україні неможливо застосувати ні одну з названих моделей. Враховуючи соціальний та інституційний рівень розвитку економіки, державну соціальну політику необхідно поєднувати з корпоративною; розвивати систему соціального страхування; вдосконалювати механізми надання соціальної допомоги, систему соціального діалогу, та застосовувати раціональні фінансові інструменти. Тільки досягнувши економічної стабільності, можна мінімізувати вплив держави на процеси розподілу та перерозподілу доходів у суспільстві.

Проаналізовано спеціальні методи та показники, які використовуються в науковій літературі та розраховуються офіційною статистикою для аналізу процесів розширення населення за рівнем доходів. На основі узагальнення досвіду моделювання розподілу доходів і заробітної плати встановлено, що використання логарифмічно-нормальної функції дає найбільш надійні результати для моделювання процесів розподілу та рівня диференціації грошових доходів, тому її доцільно визначити за основну економіко-математичну модель розподілу доходів та заробітної плати.

Крайнім проявом диференціації доходів населення є бідність. Автором досліджено формування і зміст теоретичних концепцій бідності, в основу яких покладено різні підходи до визначення меж бідності, використання яких залежить від поставленої проблеми та пануючих соціальних цінностей у суспільстві; міжнародні та вітчизняні критерії віднесення особи, домогосподарства до категорії бідних, показники бідності, що використовуються у світовій практиці, здійснено аналіз методики комплексної оцінки бідності в Україні та запропоновано вдосконалити показники визначення масштабів бідності у відповідності з міжнародним досвідом.

У другому розділі „Сучасний стан та рівень диференціації грошових доходів населення в Україні” здійснено комплексний аналіз основних тенденцій та особливостей розширення населення за рівнем грошових доходів в процесі формування ринкової економіки, оцінено вплив макроекономічних показників на диференціацію доходів населення, виявлено структурні компоненти, що обумовлюють найбільший внесок в диференціацію грошових доходів.

На основі аналізу структурних змін грошових доходів населення встановлено наступні тенденції диференціації грошових доходів: 1) роль оплати праці, як основного джерела доходів, зростає у заможних груп населення та зменшується у найменш забезпечених груп населення. В 2005 році 20,8 % оплати праці отримували 10 % найзаможніших, в той час як 10 % найменш забезпечених отримували 4 % оплати праці. Питома вага оплати праці в грошових доходах заможних груп складала 61,9 %, у найменш забезпечених – 39,5 %; 2) суттєво зростає частка соціальної допомоги та інших одержаних поточних трансфертів в структурі доходів – в 2005 році вона складала 39 %, тобто практично наблизилась до частки зарплати (42,7 %); 3) зростає частка прибутку та змішаного доходу

в структурі грошових доходів, що пов'язано з активністю високодоходних груп населення. Основна маса доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості концентрується в групі з найвищими доходами – 37,1 % (у 10 % з найменшими доходами – 2,3 %) (табл.1). На нашу думку, це свідчить про обмеженість можливостей доступу широких верств населення до економічних факторів, від яких отримують зиск тільки певні групи населення; відсутність відповідної інституціональної бази для розвитку середнього та малого бізнесу.

Таблиця 1

Розподіл грошових доходів домогосподарств за децильними групами у 2005 р.*

Децильні групи за рівнем середньодушових грошових витрат**	Частка грошових доходів, у %	з них за видами:				
		оплата праці	доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	пенсії	допомоги	інші грошові доходи
1	4,9	4,0	2,3	5,6	15,0	5,9
2	6,3	6,0	3,2	7,1	11,5	7,1
3	7,2	6,8	4,1	8,4	11,1	7,7
4	7,9	7,9	5,1	8,9	10,0	8,6
5	9,0	8,9	5,1	10,3	9,0	9,6
6	9,5	9,5	8,7	10,0	8,8	9,4
7	10,3	10,2	8,8	11,6	7,8	10,4
8	11,5	11,8	8,0	12,3	8,7	10,8
9	13,8	14,2	17,5	12,8	10,8	13,6
10	19,6	20,8	37,1	13,0	7,3	16,9
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

*розраховано за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств у 2005 році;

** В основу групування домогосподарств за рівнем матеріального добробуту з 1999 року Держкомстатом України покладено показники витрат, як більш надійні порівняно з даними щодо доходів, які респонденти схильні занижувати.

Дослідження розподілу грошових витрат населення та основних показників диференціації (децильний і квінтільний коефіцієнти, індекс Джині, частка населення з доходами нижче середнього рівня витрат та прожиткового мінімуму) за 1999-2005 рр. дало змогу зробити висновок, що деяке зменшення значень показників диференціації і зростання частки населення з витратами нижче середнього рівня є результатом зменшення диференціації серед бідного населення та зростання поляризації суспільства.

В результаті дослідження впливу складових грошових доходів на рівень диференціації доходів населення встановлено, що основний внесок в диференціацію грошових доходів населення здійснює оплата праці (60,7 %), при її зростанні на 10 % коефіцієнт Джині підвищиться на 0,7 в.п. Доходи від підприємницької діяльності також справляють значний вплив – відносний внесок цієї компоненти складає 12,4 %, при зростанні відносної частки в грошових доходах на 10 % коефіцієнт Джині зросте на

0,6 в.п. Розрахунок внеску соціальних трансфертів в загальну нерівність дозволив оцінити, як знижується диференціація грошових доходів під впливом цих виплат, тобто наскільки ефективною й адресною є існуюча система соціального забезпечення. Протягом 2000-2005 рр. помітно зросло значення соціальних трансфертів у зменшенні диференціації грошових доходів населення: 10-ти відсоткове збільшення соціальних трансфертів в 2000 р. зменшувало коефіцієнт Джині на 1,1 в.п., в 2005 р. позитивний вплив збільшився до 1,4 в.п. Такі тенденції свідчать про підвищення ефективності соціальних трансфертів та зростання їх ролі в зменшенні диференціації населення за рівнем грошових доходів.

У системі макроекономічних пропорцій структура ВВП за категоріями доходу характеризує первинний розподіл між факторами виробництва. Частка оплати праці у ВВП є одним з найважливіших показників економічного добробуту та важливим критерієм соціальної орієнтованості економіки. В Україні низький рівень оплати праці більшості працюючих обумовлений її низькою часткою в структурі ВВП за категоріями доходу. Починаючи з 1991 року вона суттєво знизилась за рахунок зростання частки прибутку та змішаного доходу – в 2004 році в структурі ВВП прибуток перевищив частку оплати праці, що є свідченням деформації пропорцій первинного розподілу доходів. Співставлення темпів зміни продуктивності праці, ВВП та реальної зарплати за роки трансформацій свідчить, що низька частка оплати праці в ВВП не пояснюється низькою продуктивністю. Протягом 1995-2005 рр. продуктивність праці зростала випереджальними темпами у порівнянні зі зростанням заробітної плати.

В роботі здійснено аналіз диференціації регіонів за рівнем економічного потенціалу і грошових доходів населення. Особливість регіональної диференціації за ознакою матеріального забезпечення населення полягала в тому, що протягом 1996-2000 років вона відбувалась на фоні значно меншої диференціації областей за їх економічним потенціалом (диференціація за рівнем грошових доходів майже вдвічі перевищувала диференціацію областей за валовою доданою вартістю); перевищення темпів варіації над темпами зростання грошових доходів і заробітної плати; невисокої різниці між областями за купівельною спроможністю грошей. Фактично різниця у грошових доходах населення між областями збільшувалась швидше, ніж відбувався розрив у їх економічному потенціалі і зростання у рівні доходів громадян. Подібна тенденція свідчить про небезпечну ситуацію, в результаті якої диференціація доходів за областями супроводжується зниженням реального життєвого рівня населення. Починаючи з 2001 року, тенденції в регіональній диференціації доходів змінились: при зростанні розривів у економічному потенціалі між областями відмінності в доходах зростали меншими темпами, основним чинником диференціації були відмінності в заробітній платі (табл. 2).

Показники диференціації за розмірами ВДВ, грошових доходів населення і заробітної плати*

Коефіцієнт варіації, %	Роки										
	1990	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
за розміром валової доданої вартості	–	24,50	30,11	31,97	34,71	36,72	54,03	54,36	56,57	57,04	55,47
за розміром середнього грошового доходу	11,2	41,20	54,64	53,76	62,84	66,92	15,29	16,64	22,65	23,04	–
за розміром заробітної плати, на штатного працівника	22,3	19,52	20,53	23,32	24,90	27,31	26,70	24,94	22,91	22,30	21,11

*розраховано на основі регіональних показників за даними Держкомстату України

Для встановлення взаємозв'язку між розвитком економіки та рівнем диференціації грошових доходів було здійснено оцінку впливу макроекономічних показників на індекс Джині та розроблено економетричну модель. В результаті проведеного дослідження було визначено кількісні параметри впливу на диференціацію грошових доходів населення таких макроекономічних показників, як середньорічний темп зростання ВВП, індекс споживчих цін, індекс реальних доходів населення, індекс реальної середньомісячної заробітної плати, питомої ваги соціальних трансфертів у ВВП, співвідношення мінімальної заробітної плати до величини прожиткового мінімуму, чисельності безробітних, демографічного навантаження на працююче населення, продуктивності праці.

В дослідженні, на основі проведеного кореляційно-регресійного аналізу, було встановлено, що інфляція і безробіття не є визначальними факторами диференціації грошових доходів в Україні, тобто зайнятість не є гарантією отримання відповідного рівня доходу. Аналіз тісноти лінійного зв'язку між коефіцієнтом Джині та часткою соціальних трансфертів у ВВП свідчить про його неістотність (коефіцієнт кореляції становив – 0,43). Причинами такої ситуації є, по-перше, ослаблення прогресивного впливу трансфертів на розподіл доходів через зниження частки окремих трансфертів (таких, як допомоги сім'ям) та підвищення концентрації частки пенсій, по-друге, помилки включення та виключення з отримувачів соціальної допомоги, коли в першому випадку, в сукупність отримувачів допомоги включаються такі, що її не потребують, або в іншому – не включаються особи, яким допомога необхідна, що викликає необхідність застосування адресної соціальної допомоги.

На основі встановлених залежностей між макроекономічними показниками та коефіцієнтом Джині кількісно оцінено їх вплив на рівень диференціації населення:

$$\ln y_i = 4,045 - 0,736 \ln x_{i1} + 0,441 \ln x_{i2},$$

(1,987) (-3,785) (2,198)

де y_i – коефіцієнт Джині; x_{i1} – середньорічні темпи зростання ВВП; x_{i2} – демографічне навантаження на 1000 осіб.

Вимірюваність основних показників, модель яких побудовано у відсотках, дає можливість інтерпретувати розрахункові коефіцієнти моделі як середні значення коефіцієнтів еластичності результуючого показника за відповідними факторами.

В результаті дослідження встановлено, що в Україні основною причиною бідності є низький рівень оплати праці: майже третина працівників отримують заробітну плату не вище прожиткового мінімуму. Головним фактором на шляху до подолання бідності має бути підвищення рівня заробітної плати та зменшення диференціації в грошових доходах населення. Існуючий її рівень не дає змоги працівнику забезпечити елементарні потреби та не корелює з його трудовим внеском, у т.ч. й з продуктивністю праці.

У третьому розділі дисертації „Основні напрями удосконалення механізму регулювання диференціації грошових доходів населення” досліджено актуальні проблеми реформування механізму регулювання диференціації грошових доходів населення, ефективність його функціонування та обґрунтовано практичні рекомендації щодо його вдосконалення.

Механізм регулювання диференціації грошових доходів населення розглядається як цілісна система доцільно спрямованих заходів впливу на процес розподілу та перерозподілу доходів населення у вигляді методів, інструментів та важелів з метою згладжування надмірної диференціації та підвищення рівня життя населення (рис.1). В межах даного механізму запропоновано систему конкретних заходів щодо підвищення ролі держави у регулюванні диференціації грошових доходів населення. Зокрема, обґрунтовано необхідність встановлення мінімальної заробітної плати (МЗП) на рівні, не нижчому за прожитковий мінімум, з врахуванням реального економічного зростання, збереження міжкваліфікаційних співвідношень у оплаті праці, передбачених галузевими угодами і колективними договорами підприємств. На основі використання даних Мінекономіки про зростання мінімальної заробітної плати та середньомісячної заробітної плати працюючих та властивостей логарифмічно-нормальної функції розподілу, здійснено прогноз рівня диференціації заробітної плати. Враховуючи заплановані темпи зростання МЗП, диференціація заробітної плати (індекс Джині) у 2007-2009 рр. зросте на 2 в.п.

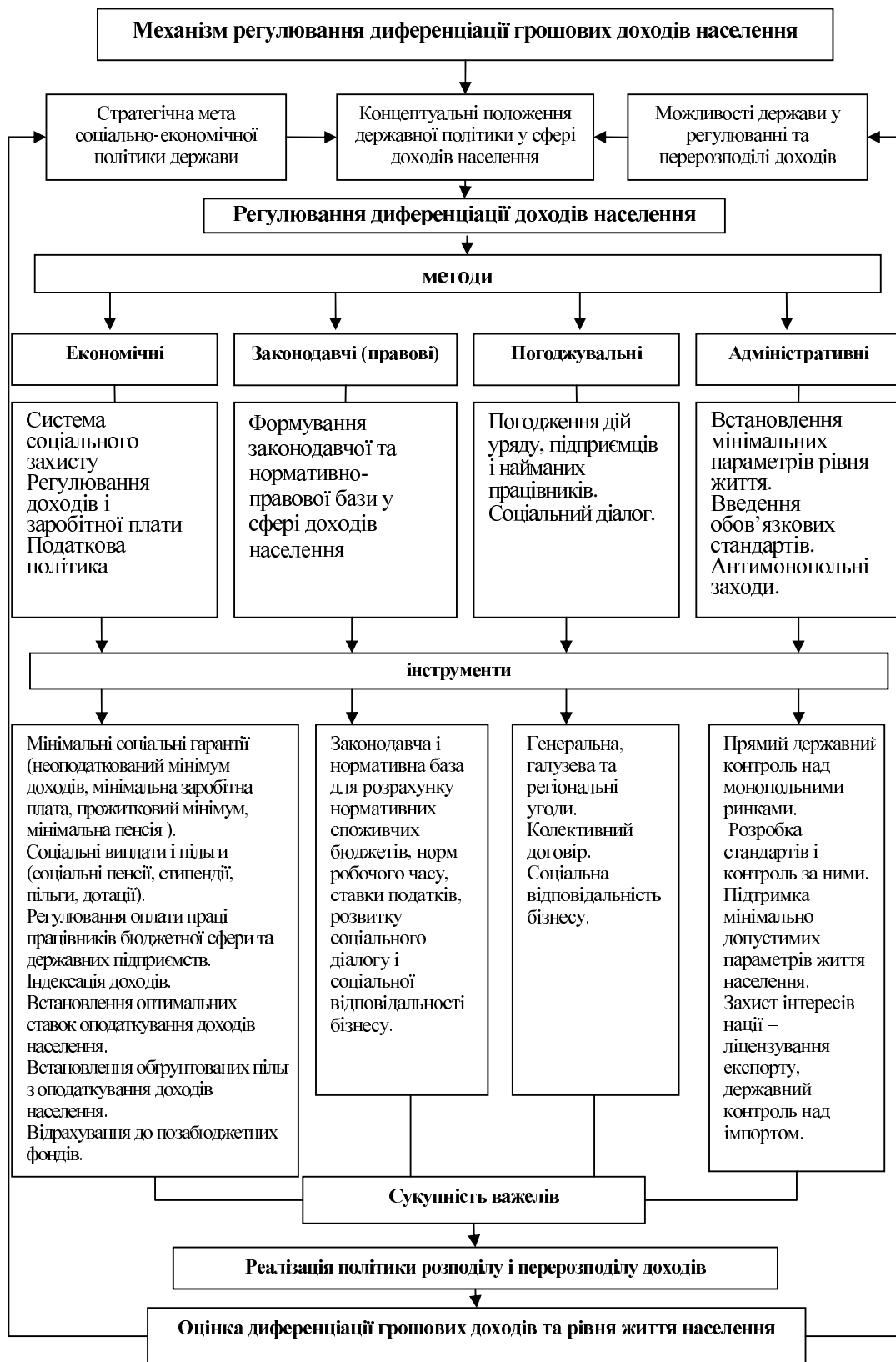

Рис. 1. Схема механізму регулювання диференціації грошових доходів населення України

В дисертації обґрунтовано доцільність встановлення прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб з метою зменшення податкового тиску на доходи малозабезпечених верств працюючого населення та підвищення їх доходів. Пропонується розв'язання проблем підвищення ефективності діючої системи трансфертних платежів шляхом підвищення адресності соціальних виплат. Паралельно з реформуванням системи соціальних виплат та пільг, необхідно створювати умови для продуктивної зайнятості населення, що буде джерелом підвищення заробітної плати та доходів населення, економічного зростання, зменшення бідності та диференціації грошових доходів. Регулювання оплати праці в позабюджетній сфері відбувається шляхом реалізації соціального діалогу, що передбачає погодження дій уряду, роботодавців та найманих працівників. На сучасному етапі система соціального діалогу в Україні потребує удосконалення з метою подолання формалізму під час укладення угод і договорів, наповнення їх конкретним змістом відповідно до існуючих соціально-трудових відносин, створення надійних правових механізмів захисту інтересів найманих працівників.

Зростання рівня оплати праці та підвищення частки заробітної плати у виробленому продукті можна забезпечити на основі підвищення ефективності виробництва. Підвищення продуктивності праці на підприємствах недержавного сектору можливе шляхом визначення в колективному договорі показників приросту заробітної плати на кожний відсоток зростання продуктивності праці чи обсягу виробленої продукції. Підвищення оплати праці можливо досягнути за допомогою законодавчо оформленої системи гарантованої участі працюючих у розподілі доходів підприємств чи перерахування надприбутку підприємств в бюджет за допомогою рентних (акцизних) платежів і податку на майно з урахуванням рентабельності. Це дасть змогу розширити державі податкову базу, зменшиться кількість громадян, що потребують соціального захисту, зростуть відрахування до пенсійного фонду. Крім того, підвищиться споживчий попит населення, що є рушійною силою ринку. В кінцевому результаті з'являться можливості економічного зростання та формування потужного середнього класу.

Однією з форм залучення корпоративного сектору економіки до участі у вирішенні різних соціальних проблем є соціальна відповідальність бізнесу (СВБ). В розділі досліджено діяльність компаній України в даній сфері та стан її розвитку. На основі узагальнення досвіду інших країн встановлено, що для підвищення ролі СВБ у вирішенні соціальних проблем необхідно її законодавчо закріпити, розробити державні моделі соціального проектування із залученням підприємців, ввести практику розробки соціальних бюджетів компаній.

ВИСНОВКИ

У дисертації поглиблено теоретичні і методологічні основи дослідження диференціації грошових доходів населення та розроблено науково обґрунтовані пропозиції щодо підвищення

ефективності механізму її регулювання в умовах трансформаційної економіки України. Проведені дослідження дозволяють зробити висновки теоретичного, методологічного та науково-практичного спрямування, основними з яких є такі:

1. З огляду на переважно кількісний підхід до дослідження проблем диференціації грошових доходів населення в Україні, доробком автора є поглиблення сутності диференціації грошових доходів населення, яка трактується як об'єктивне соціально-економічне явище, що має свої якісні характеристики і є наслідком розподілу виробленого продукту між членами суспільства відповідно до умов виробництва та принципів розподілу.

2. Обґрунтована теза, що посилення диференціації доходів населення в Україні пов'язане, перш за все, з неоднаковими можливостями присвоєння доходів: від трудової діяльності, власності, капіталу, підприємницької діяльності, які розподіляються між власниками економічних факторів виробництва у формі заробітної плати, ренти, відсотків та прибутку. В Україні не було створено умов рівного доступу широких верств населення до цих факторів, що перешкоджає реальній можливості кожному громадянину повноцінно реалізувати свої економічні і соціальні функції.

3. Ефективність регулювання розподільних процесів залежить від обраної моделі державного розвитку. Серед різноманітних існуючих систем розподілу і перерозподілу є три основні моделі: ліберальна, консервативна (корпоративна), соціально-демократична, які відрізняються різним рівнем втручання держави в процеси розподілу та перерозподілу доходів. В чистому вигляді в Україні неможливо застосувати ні одну з названих моделей. Враховуючи соціальний та інституційний рівень розвитку економіки, державну соціальну політику необхідно поєднувати з корпоративною; розвивати систему соціального страхування; вдосконалювати механізми надання соціальної допомоги, систему соціального діалогу, та застосовувати раціональні фіскальні інструменти.

4. Моделювання розподілів грошових доходів (заробітної плати) населення на основі логарифмічно-нормальної функції забезпечує можливість надійної оцінки поточного та очікуваного рівня їх диференціації. Систему показників, що розраховуються офіційною статистикою України, доцільно доповнити індексами Аткінсона та Тейла для більш адекватного відображення кінцевих ефектів при дослідженні розподілів грошових доходів, що відповідає світовому досвіду вимірювання диференціації доходів населення.

5. Основними сучасними тенденціями та особливостями, які посилюють диференціацію грошових доходів населення, можна вважати: деформацію структури грошових доходів, яка характеризується зменшенням частки оплати праці та зростанням частки соціальних трансфертів; несприятливу тенденцію зростання поляризації суспільства незважаючи на певне зменшення показників диференціації; зменшення ролі оплати праці, як основного джерела доходів, у найменш забезпечених груп населення та зростання у заможних груп населення; зростання в структурі грошових

доходів прибутку та змішаного доходу, що пов'язано з економічною активністю високодоходних груп населення.

6. Диференціація грошових доходів населення на три чверті залежить від оплати праці та доходів від підприємницької діяльності, і менше ніж на одну восьму від соціальних трансфертів. Це підкреслює, що першочергове значення для регулювання диференціації грошових доходів має реформування системи оплати праці.

7. Для регулювання оплати праці з метою зменшення диференціації грошових доходів населення необхідно: по-перше, підвищити частку оплати праці в структурі ВВП, оскільки деформація пропорцій первинного розподілу доходів є основною причиною низького рівня заробітної плати більшості працюючих; по-друге, синхронізувати динаміку змін ВВП, заробітної плати та продуктивності праці: ретроспективний аналіз макроекономічних показників свідчить про відсутність тісного взаємозв'язку між рівнем продуктивності праці, розміром заробітної плати та часткою оплати праці у структурі ВВП; по-третє, підвищити рівень мінімальної заробітної плати, який сьогодні не забезпечує навіть фізіологічного прожиткового мінімуму.

8. Найбільший вплив на диференціацію грошових доходів населення України здійснюють макроекономічні фактори: валовий внутрішній продукт, реальні доходи населення, реальна заробітна плата, продуктивність праці, економічне і демографічне навантаження на працююче населення. Інфляція і безробіття не є визначальними факторами диференціації грошових доходів в Україні. Підвищення цін не справляє значного впливу на рівень диференціації, а зайнятість не є гарантією отримання відповідного рівня доходу. Такі результати аналізу свідчать, що тільки за умови ефективної державної політики, що спрямована на економічне зростання, підвищення доходів всіх категорій населення та реформування системи оплати праці можливо зменшити диференціацію доходів населення.

9. Механізм регулювання диференціації грошових доходів населення є взаємопов'язаною системою методів, інструментів та важелів впливу на процес їх розподілу та перерозподілу з метою згладжування надмірної диференціації та підвищення рівня життя населення. В роботі сформульовано і обґрунтовано конкретні науково-практичні рекомендації щодо удосконалення механізму регулювання диференціації, основними серед яких є: необхідність встановлення мінімальної заробітної плати на рівні, не нижчому за прожитковий мінімум, що враховує галузеві і регіональні особливості зайнятості; доцільність встановлення прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб; розв'язання проблем підвищення ефективності діючої системи трансфертних платежів шляхом підвищення адресності соціальних виплат; вдосконалення діючої системи соціального діалогу з метою підвищення оплати праці населення; залучення до участі у вирішенні соціальних проблем корпоративного сектору економіки, підвищення соціальної відповідальності бізнесу.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Статті у наукових фахових виданнях

1. Гвелесіані А.Г. Стан грошових доходів та майнова диференціація населення в Україні // Економіка АПК. – №3. – 2002. – С. 103-106.
2. Гвелесіані А.Г. Методи вимірювання рівня диференціації грошових доходів населення // Механізми регулювання соціальної сфери: Зб. наук. пр. – К.: Інститут економіки НАН України, 2002. – С. 54-60.
3. Гвелесіані А.Г. Зменшення майнової диференціації населення як чинник мотивації ефективної праці // Регіональні перспективи. – № 3-4 (22-23). – 2002. – С. 109-110.
4. Гвелесіані А.Г. Фактори диференціації грошових доходів населення // Трансформаційні процеси у соціальній сфері: Зб. наук. пр. – К.: Інститут економіки НАН України, 2003. – С. 45-52.
5. Гвелесіані А.Г. Тенденції та особливості диференціації грошових доходів населення України // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2003. – № 5. – Ч. 2. – Т. 2 (55). – С. 134-136.
6. Гвелесіані А.Г. Оцінка впливу макроекономічних показників на диференціацію грошових доходів населення // Реалізація цілей тисячоліття ООН в Україні: подолання бідності та підвищення життєвого рівня населення: Зб. наук. пр. – Київ: ІДСД НАНУ, 2004. – С. 90-94.

Статті в інших виданнях

7. Гвелесіані А.Г. Деякі аспекти державного регулювання надмірної диференціації доходів населення // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2005. – №3 (31). – С. 104-105.
8. Гвелесіані А.Г. Макроекономічні аспекти аналізу диференціації грошових доходів населення // Формування ринкової економіки: Зб. наук. пр. – Т. 1. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 132–137.
9. Гвелесіані А.Г. Вплив державної політики перерозподілу на соціально-демографічні процеси // Формування ринкової економіки: Зб. наук. пр. – Т. 2. – К.: КНЕУ, 2006. – С. 312-318.

Тези доповідей

10. Gvelesiani A.G. Estimation of influence some national measures on inequality of the money income of the population // Prediction and decision making under uncertainties (PDMU – 2004): international workshop. – Ternopil (Ukraine), 2004. – P. 19-21.
11. Гвелесіані А.Г. Декомпозиція коефіцієнта Джині за джерелами грошових доходів // International Conf. Problems of decision making under uncertainties (PDMU – 2005). – Berdyansk (Ukraine), 2005. – С. 124-126.
12. Гвелесіані А.Г. Влияние макроэкономических изменений на расслоение общества в Украине в трансформационный период // 2nd International Silk Road Symposium “BSEC Studies”. – Tbilisi, 2005. – P. 117-120.

13. Гвелесіані А.Г. Рівень бідності в Україні і проблеми її вирішення // Problems of decision making under uncertainties (PDMU – 2006): international workshop. – Skhidnytsia (Ukraine), 2006. – P. 85-87.

АНОТАЦІЯ

Гвелесіані А.Г. Диференціація грошових доходів населення: сутність і механізм регулювання. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. – Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Київ, 2007.

Дисертацію присвячено дослідженню теоретичних і методологічних основ диференціації грошових доходів у суспільстві та розробці пропозицій щодо підвищення ефективності механізму її регулювання з метою подолання негативних соціальних наслідків, які виникають при деформації розподільних відносин. Обґрунтовано соціально-економічну сутність диференціації грошових доходів населення, вдосконалено класифікацію факторів диференціації доходів населення.

Розроблено економетричну модель для оцінки впливу макроекономічних показників на диференціацію грошових доходів населення України. Здійснено короткостроковий прогноз рівня диференціації заробітної плати. Сформульовано і обґрунтовано комплекс науково-практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення механізму регулювання диференціації грошових доходів населення, основними серед яких є: встановлення економічно- та соціально-обґрунтованого рівня мінімальної заробітної плати; встановлення прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб; контроль за повним і вчасним проведенням індексації доходів громадян; підвищення адресності соціальних виплат; ефективного залучення корпоративного сектору економіки з метою створення умов для продуктивної зайнятості та вдосконалення системи соціального діалогу.

Ключові слова: диференціація грошових доходів, заробітна плата, бідність, розподіл доходів, моделювання розподілу доходів населення, механізм регулювання диференціації доходів, соціальна політика.

АННОТАЦИЯ

А.Г. Гвелесиани. Дифференциация денежных доходов населения: сущность и механизм регулирования. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.07 – демография, экономика труда, социальная экономика и политика. – Институт демографии и социальных исследований НАН Украины, Киев, 2007.

Диссертация посвящена исследованию теоретических и методологических аспектов дифференциации денежных доходов в обществе и разработке предложений относительно повышения эффективности механизма ее регулирования с целью преодоления негативных

социальных последствий возникающих в результате деформации распределительных отношений. В работе обоснована сущность дифференциации денежных доходов населения как объективного социально-экономического явления. Усовершенствована классификация факторов дифференциации денежных доходов населения на основе критерия влияния этих факторов на дифференциацию по стадиям распределения денежных доходов.

Определены структурные компоненты денежных доходов, которые осуществляют наибольший вклад в дифференциацию денежных доходов. Разработана эконометрическая модель для оценки влияния макроэкономических показателей на дифференциацию денежных доходов населения Украины, что позволяет определить приоритетные направления ее регулирования. Осуществлен краткосрочный прогноз уровня дифференциации заработной платы на основе использования свойств логарифмически-нормальной функции.

Конкретизированы содержание и структура механизма регулирования дифференциации денежных доходов населения, как взаимосвязанной системы методов, инструментов и рычагов влияния на процесс распределения и перераспределения доходов населения с целью уменьшения чрезмерной социально-экономической дифференциации и роста уровня жизни населения. Сформулирован и обоснован комплекс научно-практических рекомендаций, направленных на усовершенствование механизма регулирования дифференциации денежных доходов населения, основными среди которых являются: установление экономически и социально обоснованного уровня минимальной заработной платы; установление прогрессивной шкалы налогообложения доходов физических лиц; контроль за полным и своевременным проведением индексации доходов граждан; повышение адресности социальных выплат; создание условий для производительной занятости через эффективное привлечение корпоративного сектора экономики и совершенствование системы социального диалога.

Ключевые слова: дифференциация денежных доходов, заработная плата, бедность, распределение доходов, моделирование распределения доходов населения, механизм регулирования дифференциации доходов, социальная политика.

SUMMARY

A.G. Gvelesiani. The Differentiation of Population Cash Income: Essence and Adjusting Gear. – Manuscript.

Thesis for obtaining a scientific Candidate's Degree in Economics on specialty 08.00.07 – Demography, economy of labour, social economy and policy. – Institute for Demography and Social Researches of NAS of Ukraine, Kyiv, 2007.

Dissertation is devoted to research theoretical and methodological bases of cash income differentiation in society and development of suggestions to increase the efficiency of adjusting gear with the purpose of overcoming of negative social consequences which arise up during deformation of

distributive relations. The socio-economic essence of cash income inequality is grounded. Classification of factors of cash income differentiation is improved.

An econometrical model for the estimation of macroeconomic indexes influence on cash income differentiation is developed. The short-term prognosis of level of wages differentiation is carried out. The complex of scientifically - practical recommendations of directed on the improvement of mechanism of adjusting of cash income differentiation is formulated, the basic are among which: establishment of economical- and socially-founded level of minimum wage; establishment of progressive taxation scale of profits of physical persons; control after the complete and timely lead through of indexation of citizens profits; increase of addressness of social payments; effective bringing in of corporate to the sector of economy with the purpose of conditioning for productive employment and perfection of the system of social dialog.

Key words: cash income inequality, payment of labour, poverty, income distribution, design of income distribution, mechanism of regulation of differentiation, social policy.